

ВЕРИФІКАЦІЯ ВІР'ЯНАМИ САКРАЛЬНОСТІ ОБ'ЄКТІВ

(за матеріалами польових досліджень на Вінниччині)

У статті розглянуто основні критерії, за якими віруючі люди верифікують різні об'єкти матеріального світу як сакральні. Визначено типи таких сакральних об'єктів на основі матеріалів польових досліджень.

Ключові слова: сакральне, святиня, святе місце, народна релігійність, верифікація, типи сакральних об'єктів.

Духовне життя українського народу одна з найбільш багатогранних сфер, якою завжди цікавляться науковці. Взаємозв'язки релігійної складової з іншими сферами життя є актуальною темою у етнологічних дослідженнях. Відомості про давні вірування населення території України знаходимо в руських літописах, думах, щоденниках Д. Туптала. Зі становленням етнології як науки збір матеріалів проводився організовано та тематично, готувались програми та питальники експедицій. До початку ХХ століття етнографічні відомості переважно накопичувалися. Зумовлено це нестабільною політичною ситуацією та великою кількістю зацікавлень дослідників. З початком ХХ століття зібраний матеріал потребував аналізу та систематизації. Основними напрямками збору етнографічних матеріалів були відомості про побут, родинну та календарну обрядовість, господарське життя, вірування та звичаї народу¹.

Започаткована З. Доленгою-Ходаковським традиція запису народної словесності (пісні, легенди, перекази, малі прозові форми), як одного з основних показників культурного розвитку народу, була вдало розвинена М. Максимовичем. Перші етнографічні роботи М. Максимовича показали пріоритетне значення фольклору у вивченні життя та побуту населення Малоросії. Зібрані у 1820-х роках матеріали показували багатогранність фольклорних сюжетів, у яких висвітлювались майже всі сфери життя українців.²

Події 1920-х років, охрещені науковцями «пошестю чудес» дали багатий фольклорний матеріал. Сучасні подіям дослідники окрім збору етнографічного матеріалу активно розробляли системи його аналізу. Різноманітність сюжетних ліній та фольклорних форм цікавлять дослідників і сьогодні. В. Дяків вивчаючи фольклор подій 1920–1930-х років, особливу увагу приділяв питанням народної релігійності українців у зазначений період³.

Тематика народної релігійності останнім часом стала популярною для досліджень. Питанням займалися В. Дяків, І. Колодюк, Г. Бондаренко, Ю. Борейко та ін., висвітлюючи різні аспекти цієї складної системи. У статтях вивчаються причинно-наслідкові зв'язки між трансформаціями у системі народної релігійності та політичними умовами, у яких ці зміни відбувалися.

Варто конкретизувати визначення терміну «народна релігійність». На сьогодні тривають наукові дебати про точне визначення цього терміну. Дослідники у своїх роботах використовують різні варіанти цього поняття – релігійність народу, народне двовір'я, народне православ'я, намагаючись максимально конкретно підтвердити доцільність використання такої форми. На нашу думку, «народна релігійність» – це комплекс взаємозв'язків між Церквою та народом, симбіоз релігійних уставів та їх розуміння і пояснення у народі, особливості сприйняття суті релігії та її «використання» у народі, створення особливого фольклорного комплексу з релігійною тематикою, вивчаючи який стає можливим дослідження перерахованих явищ.

Одним із ключових понять у системі народної релігійності є поняття «святиня» та «святе місце». Пояснення терміну «святиня» подається у Тлумачному словнику української мови як «1) заст. Храм. 2) Місце, предмет релігійного поклоніння. 3) перен., уроч. Що-небудь особливо дороге, глибоко шановане; те, що зберігають з любов'ю й пошаною»⁴. Релігієзнавчий словник подає визначення другого терміну: «Святі місця – місцевості та споруди, які, згідно з релігійними джерелами, пов'язані з життєписом засновника, або окремих святих, тієї чи іншої релігії, різними чудотворіннями і місцем, куди віруючі ходять на прощу. Поряд із широко шанованими існує багато таких святих місць, поклоніння яким має регіональний, а часто місцевий характер»⁵.

Помітно, що ці поняття мають спільну основу, та майже нічим не відрізняються. В такому разі виникає питання: «Чи можна їх використовувати як синоніми?» Протягом 2013–2016 років на території Вінниччини автором у кілька етапів було проведено польові дослідження. Одним із ключових завдань опитування було визначення, що для сучасного вірянина є святиня, а що святе місце, чи є між ними різниця і яка. Цитати інтерв'ю з респондентами подані зі збереженням стилістичних особливостей мовлення.

Результати польових досліджень показали, що поняття «святиня» і «святе місце» для переважної більшості опитаних є ідентичними. Для них це релігійні об'єкти, незалежно від форми – церква, ікона, хрест та ін. «Святиною вважається в першу чергу те, що має відношення до духовної сфери. Це може бути і те, що стосується обрядів християнських, і сам храм являється святиною, і ікона являється святиною. Фактично все, що відноситься до духовної сфери, до сакральної сфери, воно все називається святиною. А святе місце, те місце, яке певним чином відмічене благодаттю Духа Святого, тобто ті ж святині»⁶.

Невеликий відсоток респондентів відносив до святинь і абстрактні поняття, такі як чесність, любов, повага, а також речі, які кожна людина індивідуально вважає або цінними або святими – сім'я, життя, родина, населений пункт, земля (як господарський об'єкт), хліб, вода та ін.⁷

Решта розрізняють їх за принципом «мобільності об'єкту» тобто, святиня – це рухомий сакральний об'єкт невеликих розмірів (ікони, хрести натільні та у церкві, церковне начиння, церковні книги), а святе місце – це нерухомий об'єкт, що несе у собі релігійну семантику (церква, монастир, каплиця, кладовище, придорожні хрести, святі джерела, криниці, купелі).⁸

Настоятель Комаргородського Свято-Покровського храму отець Іоанн дає такі визначення: «Святиня – це якась реалія, яка поєднує земний та духовний світ, те, що земне приводить до Бога. Святе місце – це там де знаходиться святиня»⁹. Отець Петро, настоятель церкви у с. Зеленька Крижопільського району: «Святиня це те місце де ми приходимо і віддаємо шану Богу, це для нас може бути ікона, храм, мощі. Святе місце – це там де було явлення тій чи іншій людині, або місце де колись був храм, і люди йдуть туди молитися»¹⁰. Намісник Свято-Феодорівського чоловічого монастиря у смт Вапнярка Томашпільського району: «Святиня – це річ або предмет, який наділений особливими властивостями, якому з часом починають поклонятися люди. Вона може бути або чудотворна, або якась подія пам'ятна пов'язана з цим, будь то ікона чи хрест. Є чудотворні ікони, є мощі святих угодників Божих. Святе місце – теж, або Бог прославив, або люди поклоняються. От храм святе місце, місце зруйнованого храму, намолене місце, де зберігаються мощі святих, або місця явлення Бога і святих»¹¹.

Смислове навантаження вказаних понять є основним критерієм, за яким віруюча людина верифікує сакральність об'єкту, його приналежність до певної релігії, охарактеризовує його унікальне значення у системі символів віри. Підтвердження сакральності, святості чи «вищого походження» для вірянина є необхідною частиною його віри, оскільки саме через цей процес, він знаходить правильні для себе пояснення істинності своєї віри. Поєднання у свідомості вірянина візуального, емоційного та сакрального образів забезпечують отримання стійких форм сприйняття типових предметів – ікона, хрест, цвинтар, монастир, джерело, релігійна споруда та ін., та загальне їх ототожнення із релігією. Функціональність таких об'єктів надалі прямо залежить від їх місця у системі релігійних вірувань. Таким чином процес верифікації логічно за-

вершується на етапі повного та однозначного ототожнення предмету чи об'єкту з профанного середовища із сакральним його значенням.

Залежно від того, яке місце в ієрархії сакральних об'єктів займає той чи інший локус, процес ствердження святості теж має свої особливості. На основі зібраних польових матеріалів автор, узагальнюючи відповіді респондентів, виокремив таку ієрархічну піраміду сакральних об'єктів:

- монастирі, відпустові місця, чудодійні ікони та моці – найбільш відомі та шановані (за кількісною ознакою об'єкти);
- цілющі джерела, купелі, церковні предмети, які мають чудесне або містичне походження, явлені ікони (відомі більше як чуда явлення обрисів на різних поверхнях, які віряни трактують як обриси ікон чи святих);
- церква, святі місця типу урочищ, окремих поховань, долини хрестів;
- кладовища, придорожні хрести, каплиці;
- ікони, церковне начиння, церковні книги, натільні хрестики;
- парки і пам'ятники загиблим у роки Першої та Другої світових воєн, постраждалим у наслідок катастрофи на ЧАЕС, воїнам Небесної сотні та ін. (ці об'єкти класифікують як святі місця малий відсоток опитаних тому вони розміщені в основі піраміди).

На основі такої ієрархії стає зрозумілим, чому інтерв'юери часто давали однотипні відповіді на запитання про святині їхнього населеного пункту та за його межами. Саме у такий простий і зрозумілий спосіб віруюча людина виокремлює із усього загалу сакральностей особливо важливі та значимі, керуючись не лише власними переконаннями, а й думкою більшості – «сюди дуже багато людей приходить, щоб помолитись/поклонитись/зцілитись/ побути з Богом». Важливу роль у цьому процесі відіграють і так звані чуда – явлення, мироточіння, кровоточіння, оновлення. Якщо із буденним, профанним або і сакральним предметом відбуваються подібні зміни, то така річ відразу набуває більш пріоритетного значення і піднімається на вищі сходинки піраміди.

Проте, не лише ці механізми дозволяють підтримувати статус сакрального у віруючому середовищі. Якщо релігійні споруди по своїй суті «є місцями намоленими, найближчими до Бога»¹², то по відношенню до інших локусів свого оточення для вірянина існує гостра необхідність хоча б періодичного підтвердження високого статусу святині. Саме таку роль і виконують різноманітні перекази і легенди про чуда зцілення безнадійно хворих біля ікон, хрестів, джерел та інше. Такі відомості неможливо перевірити на достовірність, та людині, яка вірить у це, такі докази не потрібні, їй достатньо самої лише вербальної форми, щоб для себе особисто означити значимість того чи іншого святого місця чи святині.

Як бачимо, відсутність чіткого розмежування між «святиною» та «святим місцем» – основними поняттями народної релігійності – відкриває нові можливості для етнологічних досліджень. Результати польових досліджень показали синонімічність вказаних понять для переважної частини віруючого населення Вінниччини. Оскільки маємо відомості про різне значення цих термінів, науковцям варто більш детально розглянути це питання. Значні горизонти для науковців відкривають і особливості верифікації святості об'єктів у середовищі вірян, оскільки досить часто процес набуття ознак сакрального започатковується не серед духовенства, а в народі і зі зростанням популярності нової святині верифікується Церквою, чим додатково утворює у розумінні вірян правильність їх міркувань та уявлень про сакральне.

¹ Українська етнологія. Навч. Посібник для студ. вищ. навч. накладів. / Упоряд. Борисенко В. К. – К., 2007. – С. 70–75.

² Єфремов С. Історія українського письменства. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ukrcenter.com/!FilesRepository/Literature%5C_Upload3/8a2741a5-70bd-4b1f-833a-4c54e3a0a27e.pdf

³ Дяків В. «Фольклор чудес» у підрадянській Україні 1920-х років. – Львів, 2008. – 256 с.

⁴ Великий тлумачний словник сучасної української мови. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrainian_explanatory.academic.ru/161474/святыня

⁵ Релігієзнавчий словник / За ред. А. Колодного і Б. Любовика. – К., 1996. – С. 298.

⁶ Записано 08.02.2015 р. Шудляк Н. О. від Нізельської Наталії Василівни, 1976 р. н., у с. Жабокрич Крижопільського р-ну Вінницької обл. – Архів автора.

⁷ Записано 13.09.2014 р. Шудляк Н. О. від Годованого Євгена Федоровича, 1949 р. н., у смт Крижопіль Крижопільського р-ну Вінницької обл. – Архів автора.

⁸ Записано 20.03.2016 р. Шудляк Н. О. від Войціцької Марії Пилипівни, 1942 р. н., у с. Блідки Немирівського р-ну Вінницької обл. – Архів автора.

⁹ Записано 11.02.2015 р. Шудляк Н. О. від Журжика Іоанна, 1980 р. н., у с. Комаргород Томашпільського р-ну Вінницької обл. – Архів автора.

¹⁰ Записано 01.02.2015 р. Шудляк Н. О. від Підсадного Петра Григоровича, 1975 р. н., у с. Зеленька Крижопільського р-ну Вінницької обл. – Архів автора.

¹¹ Записано 05.02.2015 р. Шудляк Н. О. від Котлярова Серафима, 1974 р. н., у смт Вапнярка Томашпільського р-ну Вінницької обл. – Архів автора.

¹² Там само.

В статье рассмотрены основные критерии, по которым верующие люди верифицируют различные объекты материального мира как сакральные. Определены типы таких сакральных объектов на основе материалов полевых исследований.

Ключевые слова: сакральное, святыня, святое место, народная религиозность, верификация, типы сакральных объектов.

In this article basic criteria used by the believers for verification of different objects of the material world as sacral were studied. Types of such sacral objects based on the materials of field studies were defined.

Keywords: sacral, sacred object, sacred place, magic, verification, types of sacral objects.